

УДК 159.98: 316.77

Петренко І.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗГОРТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Петренко І.В. Психологічні механізми розгортання соціального діалогу в освітньому просторі. Стаття присвячена аналізу проблеми розгортання соціального діалогу у ході комунікативної взаємодії суб'єктів спілкування в освітньому вимірі. Соціальне партнерство, в основі якого лежить соціальний діалог, розглядається як багатогранний процес з визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень його учасниками. Розкрито основні засади розгортання соціального діалогу, визначено рівні його функціонування. Зазначено, що найважливішим механізмом формування соціальної активності суб'єктів у процесі спілкування є принцип діалогічної партиципації.

Ключові слова: соціальний діалог, соціальне партнерство, комунікативна взаємодія, діалогічна партиципація.

Петренко І.В. Психологические механизмы развертывания социального диалога в образовательном пространстве. Стаття посвящена аналізу проблеми розворачивання соціального діалога в ході комунікативного взаємодія суб'єктів об'єднання, здійснюваного в сфері освіти. Соціальне партнерство, в основі якого лежить соціальний діалог, розглядається як багатогранний процес по визначенню і зближенню позицій, досягненню загальних домовленостей і прийняттю узгоджених рішень його учасниками. Розкрито основні принципи розворачивання соціального діалога, визначено рівні його функціонування. Зазначено, що найважливішим механізмом формування соціальної активності суб'єктів в процесі об'єднання є принцип діалогічної партиципації.

Ключевые слова: соціальний діалог, соціальне партнерство, комунікативне взаємодія, діалогічна партиципация.

Постановка проблеми. У сучасних умовах інноваційних змін, що торкаються різних сфер соціального життя, ефективний, сталий розвиток суспільства неможливий без урахування характеру взаємин всіх сторін соціально-економічних та громадсько-політичних відносин. Соціальне партнерство, в основі якого лежить соціальний діалог, розглядається як стратегія і практика цивілізованого, мирного, неконфронтаційного співіснування; спосіб врегулювання соціальних стосунків між виразниками інтересів різних соціальних груп і державою. У цьому сенсі вирішення завдань з трансформації й модернізації такої надзвичайно складної й консервативної за своєю сутністю системи як шкільна освіта, потребує прикладання чималих зусиль для співпраці й порозуміння багатьох зацікавлених сторін – від учнів, учителів, батьків, адміністрації шкіл до місцевих і центральних органів державного управління. У зв'язку з цим, вивчення проблеми соціального партнерства в освітньому вимірі є вельми актуальним.

Вихідні передумови. Зазначимо, що з'ясування й конкретизація накопичених освітянських проблем з метою їх розв'язання неможливе без реалізації й дотримання суб'єктами спілкування принципу діалогічної партиципации, що є, згідно з нашим розумінням, основним механізмом формування соціальної активності в процесі їх комунікативної взаємодії.

Саме діалогічне спілкування заохочує людей думати, спонукає слухати, сприяє уточненню власної позиції, заохочує висловлюватись, надихає бути співучасником у прийнятті спільного рішення, вирішувати проблеми спільно. Зазначимо, що обговорення таких глобальних, загальнодержавних питань, як реформування вітчизняної освітньої галузі повинно здійснюватися не просто в межах діалогічної комунікації, а в рамках її специфічної форми – соціального діалогу. Взагалі соціальний діалог – це багатогранний процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття

узгоджених рішень його учасниками. Крім того, соціальний діалог – конверзація особистостей, носіїв соціально значимих цінностей, діалог культур, діалог світоглядів, діалог свідомостей. Але, разом із цим, соціальний діалог – це й найважливіша системна й функціональна характеристика розвиненого суспільства, його особливий стан, рівень зрілості суспільних стосунків, що характеризують вільний і рівноправний обмін інформацією [3].

Соціальний діалог має здійснюватися за принципами [1]:

- законності та верховенства права;
- репрезентативності й правоможності сторін та їх представників;
- незалежності та рівноправності учасників;
- конструктивності та взаємодії;
- добровільності та прийняття реальних зобов'язань;
- взаємної поваги та пошуку компромісних рішень;
- обов'язковості розгляду пропозицій сторін;
- пріоритету узгоджувальних процедур;
- відкритості та гласності;
- обов'язковості дотримання досягнутих домовленостей;
- відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань.

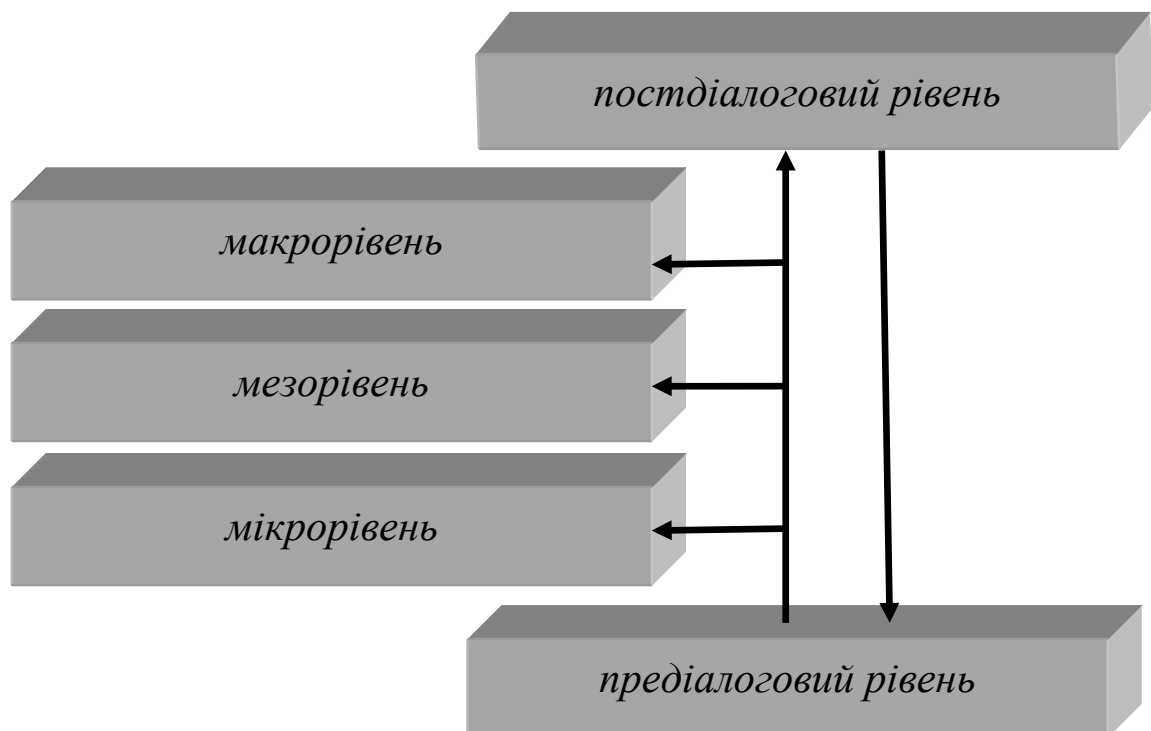
Такі основні засади розгортання діалогу, як рівність позицій, свобода, толерантність, орієнтація на досягнення консенсусу, соціальна співтворчість, компромісність, соціальна солідарність, партнерство, і, нарешті, соціальна партиципація роблять діалог не лише засобом комунікації й методом пізнання, а і важливою формою соціальної взаємодії, тобто діалог перетворюється на соціальний діалог, стає значущим засобом регулювання й конструювання соціального середовища в тому числі й освітнього.

Мета статті полягає у розкритті основних принципів розгортання соціального діалогу в освітньому середовищі, визначенні рівнів і механізмів його функціонування.

Виклад основних положень і методики дослідження. Соціальний діалог у сфері освіти реалізується в суспільстві на різних рівнях, зокрема, на мікрорівні, як індивідуальне спілкування (приміром, «учень – учень», «учень – учитель»), на макрорівні, як комунікативна взаємодія соціальних груп, суспільних, професійних і політичних організацій (наприклад, «адміністрація школи – батьківський комітет навчального закладу», «професійна спілка працівників освіти – орган державної виконавчої влади») і на мегарівні, як діалог держави і громадянського суспільства, що характеризує форму динамічної стабілізації соціальної системи в цілому. Крім того, розгортання соціального діалогу доцільно, із психологічної точки зору, розглядати на предіалоговому (на якому особистістю «запускається» комунікативний процес) і постдіалоговому (там, де спілкування припиняється і «зароджуються» передумови для нового процесу діалогічної комунікації) рівнях (див. схему 1).

Схема 1.

Рівні соціального діалогу

Діалогізація освітнього процесу характеризується ієрархічно зумовленими рівнями спілкування й особливими комунікаційними зв'язками, що взаємно перетинаються.

У зв'язку з цим заслуговує на особливу увагу підхід О.М. Корніяки до спілкування як до культурно обумовленого процесу. Комунікативна культура особистості визначається нею як складно організоване психологічне утворення, що структурно й функціонально поєднує морально зорієнтовані якості, вміння та навички школяра, які мають для нього особистісний смисл, сприяючи досягненню його значущих життєвих цілей. В реальному процесі спілкування всі структурні компоненти комунікативної культури взаємопов'язані. Разом з тим вони перебувають у певному співвідношенні один до одного: мотиваційний, пізнавальний і вольовий компоненти обслуговують особистісний рівень комунікативної культури, якому належить первинна роль стосовно поведінкового її компонента, що відноситься до рівня комунікативної компетентності. На основі освоєного досвіду суб'єкти комунікативної діяльності створюють нові знання, стратегії та способи діалогічної взаємодії, забезпечуючи безперервність як культурного розвитку соціуму, так і підвищення рівня культури спілкування конкретних його носіїв [2].

Становлення і розвиток морально розвиненої, відповідальної особистості стає можливим тільки в діалозі. Таким чином, діалог виступає сьогодні не лише педагогічним методом і формою навчання й виховання, а визначається як пріоритетний принцип шкільної освіти. Діалогічній формі спілкування властиві такі особливості: особистісна рівноправність педагога і учня, «суб'єкт-суб'єктні» стосунки між ними; зосередженість вчителя на потребах дитини; співробітництво і взаєморозуміння; свобода, відтворювання соціальних норм, правил і знань у формі надбання особистісного досвіду, що потребує індивідуального осмислення; прагнення до творчості, особистісного і професійного зростання; намагання об'єктивно контролювати й оцінювати діяльність учнів з погляду на полімотивування їх поведінки.

Однак у практиці сучасної школи навчання продовжує залишатися монологічним. Монологічна форма спілкування ґрунтується на наступних відмінностях: статусне домінування, «суб'єкт-об'єктні відносини»; егоцентризм, зосередження на досягненні власних потреб, цілей і завдань; примус учнів за допомогою прихованого маніпулювання або відкритої агресії; догматизм, надособистісна ретрансляція норм і знань, що підлягають беззастережному копіюванню й засвоєнню; ригідність, стереотипність методів і прийомів впливу; суб'єктивізм і жорстка поляризація оцінок, вузький спектр критеріїв оцінки поведінки школярів.

Процес навчання нині зводиться, переважно, до здобування знань, умінь, навичок шляхом поступового накопичення матеріалу, до шаблонного його застосування в різних видах діяльності. Хоча, сьогодні назріла необхідність переходу до зовсім іншої освітньої системи, зорієнтованої на формування інноваційної людини, тобто такої, що постійно знаходиться в стані пошуку, здатної самостійно приймати нестандартні рішення, винахідливої, творчої особистості. Тому основним завданням освіти на сучасному етапі є перехід від навчання, що забезпечує репродуктивне сприйняття, формування лінійного мислення, до навчання, яке формує пошукові орієнтації, творчий підхід, імовірнісне мислення, а суб'єктом виступає активна особистість, яка здатна до самотворення й самостворення [5].

Для вивчення процесу діалогічної партиципації, що розглядається нами як механізм розгортання соціального діалогу між суб'єктами спілкування в системі шкільної освіти, є доцільним, на наш погляд, застосування методики «Appreciative Inquiry» («вдячне розпитування» або дослівно – дослідження з метою правильно зрозуміти цінність), розробленої Д. Куперайдером і Д. Уїтні [4, 6]. Суть технології «Парадигми позитивних змін» полягає в успішному й ефективному моделюванні майбутньої діяльності у процесі діалогічної взаємодії.

Метод ґрунтується на наступних принципах:

- взаємності: фокус уваги переноситься, зміщується від окремої людини до міжособистісних взаємовідносин суб'єктів спілкування;
- одночасності: вивчення особистісного феномену і його трансформація, перетворення відбуваються не послідовно, а паралельно. Дослідження, що проводиться, водночас впливає і на досліджуваного, спричиняє внутрішні зміни його властивостей;
- поетичності: взаємозв'язки між суб'єктами спілкування – це багатогранний творчий процес, який має свій вияв у співавторстві всіх учасників діалогічної комунікації;
- передчуття: конструктивне передбачення майбутніх результатів власних дій спрямовує діяльність людини на досягнення бажаних нею цілей;
- позитивності: позитивне ставлення людини до свого оточення є рушійною силою в успішному виконанні поставлених перед нею завдань.

Технологія «парадигми позитивних змін» включає у собі чотири основні взаємопов'язані етапи (див. схему 2):

Схема 2.

Основні стадії технології «Парадигми позитивних змін»

- дослідження: пошук позитивного контексту у вирішенні питання або ситуації;
- мрія: моделювання образу бажаного результату, ідеальної ситуації;
- дизайн: планування дій з метою досягнення бажаного майбутнього результату.
- досягнення (спрямованість): здатність рухатися у вибраному напрямку, до реалізації спланованих дій.

Висновки. Згідно з нашим розумінням, лише в процесі діалогічної партиципації співучасники міжсуб'єктної взаємодії набувають здатності до критичного й позитивного мислення, свободи спілкування, створюють відносини співпричетності, мають можливість створювати нові цінності і смисли, обирати різні шляхи до подальшого особистісного розвитку й самозміни. Без діалогу, у всіх його проявах, немає спілкування, а без спілкування не може бути справжньої освіти.

Отже, діалогічний характер освіти передбачає сумісний пошук знання, його створення та породження, відкриття невідомих істин, і розвиток нових підходів. Відхід від однозначності у визначенні істини передбачає можливість говорити про існування множинності сенсів, значень, конотацій, тому знання набуває плюралістичних, контекстуальних та інтердисциплінарних рис.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні розуміння поняття соціального діалогу та у наступному експериментальному вивченні його механізмів в освітньому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про соціальний діалог в Україні» / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 28. – ст. 255.
2. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра: [монографія] / О. М. Корніяка. – К. : Міленіум, 2006. – 336 с.
3. Курбатов В.И. Социальный диалог в гармонизации социальных отношений [[Електронний ресурс]. Режим доступу:

<http://psibook.com/sociology/sotsialnyy-dialog-v-garmonizatsii-sotsialnyh-otnosheniy.html>.

4. Луговцова А. Позитивное интервью – практическое руководство к приятным переменам [Электронный ресурс]. Режим доступа: [adukatar.net>wp-content/uploads/2012/01/Adukatar...](http://adukatar.net/wp-content/uploads/2012/01/Adukatar...)
5. Філософія освіти: Навчальний посібник / За заг. ред.В. Андрущенко, І. Передборської. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 329 с.
6. Stevenson, H. Appreciative Inquiry. Tapping into the River of Positive Possibilities / H. Stevenson // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.cleveland> consulting group.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Zakon Ukrayini «Pro sotsialnyy dialog v Ukrayini» / Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini (VVR). – 2011. – # 28. – st. 255.
2. Korniyaka O. M. Psihologiya komunikativnoyi kulturi shkolyara: [monografiya] / O. M. Korniyaka. – K. : Milenium, 2006. – 336 s.
3. Kurbatov V.I. Sotsialnyy dialog v garmonizatsii sotsialnyh otnosheniy // [Elektronnyy resurs]. Rezhim dostupu: <http://psibook.com/sociology/sotsialnyy-dialog-v-garmonizatsii-sotsialnyh-otnosheniy.html>.
4. Lugovtsova A. Pozitivnoe intervyyu – prakticheskoe rukovodstvo k priyatnyim peremenam // [Elektronnyy resurs]. Rezhim dostupa: [adukatar.net>wp-content/uploads/2012/01/Adukatar...](http://adukatar.net/wp-content/uploads/2012/01/Adukatar...)
5. Filosofiya osviti: Navchalnyy posibnik / Za zag. red.V. Andruschenka, I. Peredborskoyi. – K. : Vid-vo NPU imeni M. P. Dragomanova, 2009. – 329 s.
6. Stevenson, H. Appreciative Inquiry. Tapping into the River of Positive Possibilities / H. Stevenson // [Elektronnyy resurs]. Rezhim dostupa: <http://www.cleveland> consulting group.

Petrenko I.V. Psychological mechanisms of deployment of social dialogue in the educational space. This article analyzes the problems of deployment of social dialogue of the subjects of communication in process of communicative interaction, implemented in the field of education. Social partnership, which is based on social dialogue is seen as a multifaceted process to identify and rapprochement, negotiate joint agreements and concerted decisions of its participants. Exposed the main principles of unfolding social dialogue, defined the levels of its operation. Noted that social dialogue in the field of education is implemented at different levels, particularly at the micro level, as an individual communication (for example, "student - student", "student - teacher"), at the macro level, as a communicative interaction of social groups, social, professional and political organizations (for example, "the administration of the school – the parents' committee of the institution", "trade union of education workers – the government executive power") and mega-level , as a dialogue between the state and civil society, which characterizes the form of dynamic stabilization of the social system as a whole. In addition, appropriate from a psychological point of view to consider the social dialogue at its pre-dialogic (on which "runs" the communication process) and post-dialogic (where communication is terminated and "generated" the prerequisites for a new process of dialogic communication) levels. Dialogization of educational process is characterized by a hierarchy predefined levels of communication, which are mutually disjoint. Thus, the dialogue is not only teaching methods and forms of training and education, but is defined as the principle of the priority of education today. Noted, that the most important mechanism of formation of social activity subjects of communication is the principle of dialogic participation.

Key words: social dialogue, social partnership, communicative interaction, dialogic participation.

Відомості про автора

Петренко Ірина Володимирівна. Кандидат психологічних наук. Науковий співробітник лабораторії психології спілкування. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. м. Київ. Україна.

Irina V. Petrenko. PhD. Researcher, Laboratory of the psychology of communication. Institute of Social and Political Psychology. Kyiv. Ukraine.

Контактний телефон: 0679888179. E-mail: irinpetrenko@voliacable.com

РЕФЕРАТ

Петренко І.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗГОРТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Стаття присвячена аналізу проблеми розгортання соціального діалогу у ході комунікативної взаємодії суб'єктів спілкування в освітньому вимірі. Соціальне партнерство, в основі якого лежить соціальний діалог, розглядається як багатогранний процес з визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень його учасниками. Розкрито основні засади розгортання соціального діалогу, визначено рівні його функціонування. Зауважено, що соціальний діалог у сфері освіти реалізується на різних рівнях, зокрема, на мікрорівні, як індивідуальне спілкування (приміром, «учень – учень», «учень – учитель»), на макрорівні, як комунікативна взаємодія соціальних груп, суспільних, професійних і політичних організацій (наприклад, «адміністрація школи – батьківський комітет навчального закладу», «професійна спілка працівників освіти – орган державної виконавчої влади») і на мегарівні, як діалог держави і громадянського суспільства, що характеризує форму динамічної стабілізації соціальної системи в цілому. Крім того, з психологічної точки зору, доцільним

є розгляд соціального діалогу на його предіалоговому (на якому «запускається» комунікативний процес) і постдіалоговому (там, де спілкування припиняється і «зароджуються» передумови для нового процесу діалогічної комунікації) рівнях. Діалогізація освітнього процесу характеризується ієрархічно зумовленими рівнями спілкування й особливими комунікаційними зв'язками, що взаємно перетинаються. Таким чином, діалог виступає сьогодні не лише педагогічним методом і формою навчання й виховання, а визначається як пріоритетний принцип шкільної освіти.

Зазначено, що найважливішим механізмом формування соціальної активності суб'єктів у процесі спілкування є принцип діалогічної партиципації.

Ключові слова: соціальний діалог, соціальне партнерство, комунікативна взаємодія, діалогічна партиципація.